

PARÁDI ANDREA

Kosztolányi-versek Csáth Géza füzetében

Örvendetes módon kutathatóvá vált Dévavári (Dér) Zoltán értékes gyűjteményéből egy füzet, mely verseket, terveket, novellákat, esszéket tartalmaz Brenner József (Csáth Géza) kézírásával.

A kéziratot a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára őrzi, de magántulajdonban van, s Beszédes Valériának, Dévavári özvegyének köszönhetően az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport számára immár hozzáférhető.

A füzetben található Kosztolányi-versek ismertetését azért is tartom sürgetőnek, mert műveinek kritikai kiadássorozatában tavaly megjelent az első műfordításokat tartalmazó kötet,¹ s már a latin és olasz műfordítások előkészítő munkálatai folynak, nem is beszélve *A szegény kisgyermek panasza*i ciklus sajtó alá rendezéséről, így nem érdektelen, ha egy-egy vers, versfordítás újabb szerzői variánsa, esetleg eddig nem közölt szöveg bukkan elő.

Köszönettel tartozom Arany Zsuzsának, aki a kéziratot már 2005-ben lefotózta, annak betűhű átírását elkészítette, s az anyagot a rendelkezésemre bocsátotta.² Az ő átírását vettem át és javítottam, majd egészítettem ki lábjegyzetekkel, így az esetleges szöveghibákért természetesen engem terhel a felelősség.

Külön nehézséget okozott magának a kézírásnak az azonosítása, mivel a füzet elején található Kosztolányi-versek egyszerűen *Kosztolányi Dezső* vagy *Kosztolányi* névvel vannak szignálva, nincs jelölve sem a forrásuk, sem a másolás ténye. A kézírás duktusa mutat bizonyos hasonlóságokat Kosztolányiéval az 1900-as évek elejéről, ezért felmerült az a gondolat is, hogy a kötet autográf verseket tartalmaz. Elképzelhetőnek tartottam, hogy Kosztolányi bemásolta verseit Csáth füzetébe, aki a versek után saját műveit, vázlatait jegyezte föl. Azonban a kézírást összevetve a század első évtizedéből való levelekkel³ és kéziratokkal szinte bizonyossá vált, hogy a Kosztolányi-verseket Csáth Géza másolta be füzetébe autográf kéziratokról (melyeket unokatestvére esetleg levélben küldött a számára) vagy már nyomtatásban való megjelenésük alapján. A versek után található aláírások közül viszont néhány tekinthető autográfnek is (például a 9. lapon lévő szignatúra a *Holdfény* című fordítás alján).

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Spanyol műfordítások*, s. a. rend. VÉGH Dániel, szerk. JÓZAN Ildikó, Pozsony, Kalligram, 2011 (KOSZTOLÁNYI Dezső összes művei 4).

² Munkacíme: *Kézírt anyagok (szövegek, kiadások, szövegváltozatok) Dér Zoltán tulajdonából* (Szabadka, 2005. december)

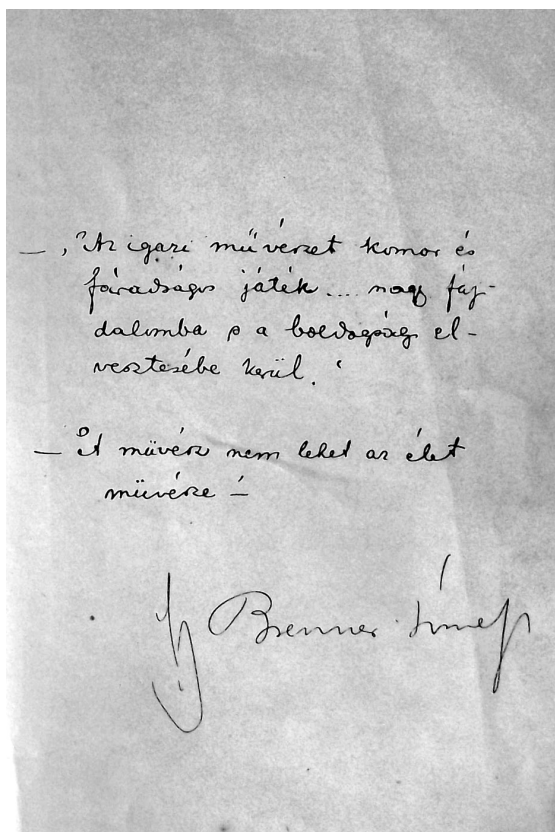
³ KOSZTOLÁNYI 1906 és 1910 között Horvát Henriknek írt leveleit (lelőhely: PIM, Kézirattár, jelzet: V. 2298/2-8) és az 1901-es keltezésű, Goethe *Mignon* című műfordításának kéziratát vizsgáltam (fotómásolatban megjelent: DÉR Zoltán, *Az első műhely. Kosztolányi Dezső önképzőkori évei*, Szabadka, Életjel, 1970, 13–14).

Az azonosítást tovább nehezítette az anyag heterogenitása; a javításokat alig tartalmazó, ezért bizonyosan másolt, letisztázott verseket többszörösen javított, áthúzásokat, vázlatos bejegyzéseket tartalmazó vegyes formájú szövegek követik, melyek a sietős, kapkodó írás miatt szinte más kéz nyomának tűnnek.

A szóban forgó füzet kis alakú, mérete 12 x 19 cm. Három részből van összefűzve, az első két rész 10 x 2 lappárból (40 lap), a harmadik rész 8 x 2 lappárból (16 lap) állt eredetileg, ám ebből 4 lapot kivágtak, így most a füzet 52 vonalas lapot tartalmaz. Ezeket elől és hátul egy-egy sima formátumú (vonalazást nem tartalmazó) előzéklap védi, kívül pedig a fekete aprókockás borítófedél, melyen kék tintával, csupa nagybetűvel nehezen kibetűzhető felirat áll:

TERVEK
ÉS KÉPEK [?]
[...]⁴

Az első előzéklapon fekete tintával, apró betűkkel két mottó olvasható:

A vázlatfüzet címlapján lévő mottó - Brenner József (Csáth Géza) jegyzetfüzete, Magántulajdonban

⁴ A szögletes zárójelben lévő kérdőjel bizonytalan olvasatot, a három pont olvashatatlan szöveget jelöl.

– ‚Az igazi művészet komor és
fáradtságos játék.... nagy fáj-
dalomba s a boldogság el-
vesztésébe kerül.‘

– A művész nem lehet az élet
művésze –‘

ifj Brenner József⁵

Az oldalak be vannak számozva (fekete tinta), ahol nincs számozás, azt külön fel-
tüntettem.

A füzet (2. oldal) Kosztolányi egyik saját versével kezdődik, mely *Éjjélkor* címmel
jelent meg a *Négy fal között* című kötetben.⁶ Réz Pál 1906-ra keltezi,⁷ s a nyomtatás-
ban megjelent szöveghez képest a füzetbeli változat néhány helyen eltér. Feltehető,
hogy Csáth Géza kéziratból másolta a verset.

– Éjjél –

Fülemben cseng egy kábító komor szó
Csillagtalan fullasztó éj időn
S ágyam szorít⁸ mint egy fehér koporsó
Vérem kavargó örvénybe rémitőn.

Égő szemmel búsan feltekintek
Görcsös gomolyba hullámszik velőm
S érzem, hogy álmodom ezt sorra mindet
Azt is, hogy ott nyögök most szenvedőn

Fejem mint egy halott tagját fogom
Tapintom a szám,⁹ szemem homlokom
Mint vészharang ver dobbanó szívem

Gyertyát gyújtok; szobám sötétjében
Kacagva, sírva füstgomolyba tűnő
Vészfellegen¹⁰ ül egy bús kékszemű nő.

Kosztolányi Dezső

⁵ A kézirat szövegét betűhű átírásban közlöm, a központosítást, helyesírási sajátosságokat megtartva. Az
elírásokat, tollhibákat javítom, de lábjegyzetben mindig közlöm. Szögletes zárójelben a szövegközlő
megjegyzései, a lábjegyzetekben dőlt betűvel szedve a kézirat szövege olvasható.

⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Négy fal között. Versek*, Bp., Pallas, 1907, 72; sajtóban: *Bácskai Hírlap*, 1907.
október 20., 5. – Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső *napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2.*
Határon túli lapok 1. Bácskai sajtó anyaga, szerk. ARANY Zsuzsanna, Bp., Ráció, 2009, 121. tétel, 56. –
Online változat: <http://kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/biblio-2-kd.pdf> [2012. 02. 16.]

⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső *összes versei*, s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Osiris, 2000⁴, 45.

⁸ A szó utólag, ceruzával beszúrva a sor fölé.

⁹ Az *m* betű *j*-ből javítva.

¹⁰ Ceruzával javítva, először: *Vészfellegeken*.

A 3. oldalon Kosztolányi egy verse és egy műfordítása található. A versek először Dévavári (Dér) Zoltán közlésében¹¹ jelentek meg, az elsőt Réz Pál is közreadja a *Zsengéke, hátrahagyott versek* között, s 1905-re datálja kérdőjellel.¹² Kosztolányi valószínűleg nem adatta ki őket, legalábbis egyelőre nem leltem nyomát. Elképzelhető, hogy kéziratban maradt, bár ennek ellentmond az a levél, melyet minden bizonnyal Csáthnak írt Bécsből 1904/05-ben.¹³ Ebben a levélben ugyanezt a versét és versfordítását küldi unokaöccsének, nem lehet véletlen, hogy épp ebben a sorrendben. Az első vers szövege csak központozásában tér el a füzetbe másolt versétől, Réz Pál a levél központozását veszi át, némi javítással (ez persze nem jelenti azt, hogy ez a levél volt a forrása). A Heine-fordítás szövegében már található lényegesebb eltérés is, ezért lábjegyzetben a levél szövegvariánsát is közlöm. A javítások alapján feltehető, hogy Csáth forrása a levél volt.

A visszhang románca.

– Szeret-e? – kérdezi a lány,
És szól a hang a bércfalán:
– Szeret!, szeret, szeret.

– Szeret-e? – kérdezi a lány
S hang nem felel a bércfalán
Csak csönd, csak néma csönd.

Szeret-e? – újra kérdezi
S a csöndesség felel neki:
– Halál, – halál, halál.

Kosztolányi

¹¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoha: és egyéb kiadatlan művek*, bev., jegyz. DÉR Zoltán, (Újvidék) Novi Sad, Forum, 1965, 127.

¹² KOSZTOLÁNYI Dezső *összes versei*, i. m., 519–520.

¹³ [KOSZTOLÁNYI Dezső levele vsz. Csáth Gézához. Bal felső sarokban ceruzával: 1904–5 Bécs.] Kedves öcsém! Vedd ezt a két költeményt s ennek fejében az istenre kérlek, küldd már el a Deák munkákat.

A visszhang románca. [... ..] A Heine költeménye pedig itt van

Hegy visszhang./ / Csüggedt lovas megy csendesen./ Halkan, busan üget./ „A kedves karja vár ma rám/ Vagy tán a sirüreg?/ S hang szól a bércfalán/ A sirüreg”./ / S tovább megy a csüggedt lovas/ Az arca oly komoly/ bús komoly/ „Ifjan főd el a bús lepel/ S alatta csönd honol.”/ A bérci hang felel/ „Ott csend honol.”/ / S csak mén a csüggedő lovas/ Arcán köny látható./ „A béke vár reám alatt/ A néma sirba jó”/ S felel reá a hang/ „A sirba jó.”

Mellesleg megjegyzem én is ezt tartom. Ez a legnagyobb igazság! Dezső. [ARANY Zsuzsa átírásában közlöm, a *Kézírtatos anyagok*... munkacímen említett kéziratából, a 25. oldalról.]

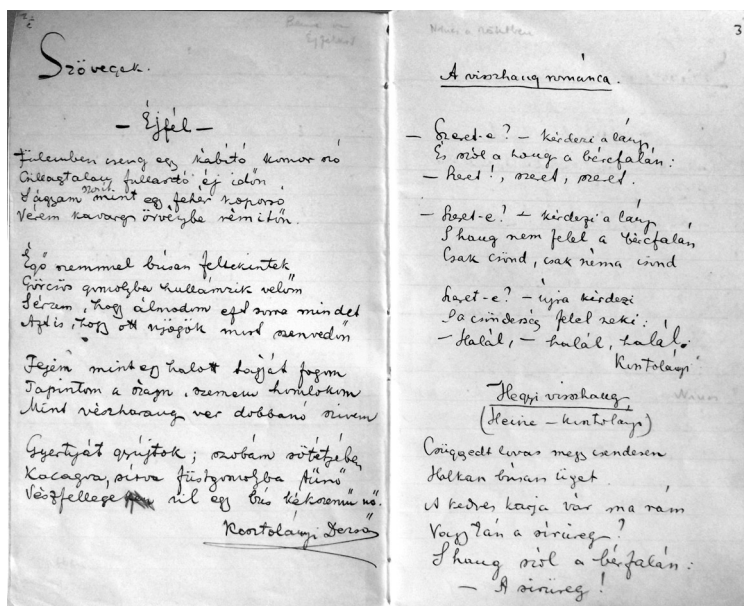
Hegyi visszhang.

(Heine – Kosztolányi)

Csüggedt lovas megy csendesen
Halkan búsán üget.
A kedves karja vár ma rám
Vagy tán a sírűreg?
S hang szól a bérxfalán:¹⁴
– A sírűreg!

S tovább megy a csüggedt lovag
(S tova üget a bús lovag)¹⁵
Az arca oly komoly
– Ifjan föld el a bús lepel
S alatta csönd honol –
A bérci hang felel
– Ott csend honol! –

S csak mén a csüggedő lovag,
Arcán kín látható
– A béke vár reám alant
A néma sírba? jó!
S felel reá a hang:
– A sírba jó!¹⁶

Kosztolányi versei
Brenner József írásával

¹⁴ A kéziratban tollhiba: *bérfalán*.

¹⁵ A zárójelben lévő mondat az előző sor javítása is lehet, talán Csáth Géza javaslata (?). A következő versszakban ismétlődő *csüggedő* szó indokolná a változtatást.

¹⁶ A kéziratban aláhúzott szövegek a jelenlegi szöveggözlésben kurzívvá szedve.

Az 5. oldal egy eddig ismeretlen, valószínűleg Kosztolányi tollából származó fordítást tartalmaz. Az eredeti vers szerzőjét eddig nem sikerült azonosítani.

Dal.

Add ide lányom a gitárod!
Hadd dalolok új dalt neked,
Új dalt, amely forró szívemhez
Csábítsa hűvös szivedet.

Add ide lányom a kehelyt
Hadd igyam nagyszerűt belőle
Ha ajakamhoz¹⁷ emeled¹⁸
pezsgő¹⁹ lesz nekem a lőre.

Add ide lányom ajkadat
Hadd csókolom véresre szádat
Hadd csókolom lelkedbe azt,
Hogy meghalok és hogy imádlak.

Caesare [...] ²⁰

A 6-8. oldalon szintén a *Négy fal között*ből ismert, ám ott *Tűz* címmel megjelent vers szerepel jelentős szövegváltozatokkal.²¹ Réz Pál 1904-re datálja a keletkezését.

A tűzoltók

– Kosztolányi Dezső

Midőn mindenki már ágyába tér
Csendesül a lármás ucca, tér
Őrült zsvajjal, nyargalászva furcsán
Rohan tovább a csendes éji uccán
A tűzkocsi a rémes éjfogat
S dagadt nyakakkal fújnak a lovak.²²

Riad az ember reszket és előjön²³
És szivdobogva néz ki a redőkön.
– Tűz van! kiáltja mindenik torok.
S előtte a vad zürzavar forog.
Sodrott kötél szivattyú csáklya balta
Remeg a fáklya fényű zürzavarba.
A vészre szánt csákós, nyakas alak
Égő szemével a homályba hat

¹⁷ Ceruzával javítva, először: *ajkamhoz*.

¹⁸ A szó előtt áthúzva: *be*.

¹⁹ A szó előtt ceruzával áthúzva: *Úgy*.

²⁰ Utólag, ceruzával írt bizonytalan olvasatú szerzői név: *Toln/Tohn/John* [?]

²¹ Elsőként a KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoha* című kötetben jelent meg (i. m., 134.).

²² A *k* betű *g*-ből javítva.

²³ Először: *reszketőn előjön*.

És szíve társíéval összedobban
Egy reszkető és kéjes borzalomban
S rémlík szemüknek a sötét borúbol
A láng, a már füstfogta drága butor,
A nő, ki tördeli fehér kezét
A rémülő kiáltás szerteszet²⁴
S létrára mászás megfeszült inakkal.

Az üldözött ló²⁵ vad haragba nyargal
Fehér fogával a zablát harapja
Bósz orrlyukát dagasztja tűzharagja,
S a míg a kúrthang az éjet bejárja,
Miként a tűz sikongó vészmadárja
A már habos ló édes kéjét érez.

A lángvihartól az ég alja véres.

A kőkockákon ők tovább rohannak
De még soká hallszik visszhangja annak.
Az ember áll ott álmosan tekintve,
A könnyű széltől megleng vékony inge.
Aztán remegve hült ágyába készül
És álmodik a tűzről, a lidércről.

A 8–9. oldalon ismét műfordítás található: Paul Verlaine versét 1905-ben nyomta ki a Bácskai Hírlap,²⁶ kötetben a *Modern költők*ben jelent meg, jelentős szövegváltozatokkal, *Febér hold* cím alatt.²⁷ A szöveg lábjegyzeteiben megadom a Bácskai Hírlap variánsait, a kötet változatát nem közlöm, mivel az újabb kiadásokban is elérhető.

Holdfény

(Paul Verlaine)

Fehér a hold,
Némán dereng,
Súg a hajolt
Ág zengve lent;²⁸
Szavát lesem...

Ó édesem!

²⁴ A kéziratban tollhiba: *szerteszet*.

²⁵ Az / betű *b*-ből javítva.

²⁶ Paul VERLAINE, *Holdfény*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Bácskai Hírlap*, 1905. január 8., 1. (Vö. *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke* 2, i. m., 153. tétel, 64.

²⁷ *Modern költők. Külföldi antológia*, szerk. és ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Bp., Révai, 1914, 139. – A jelenlegi szövegvariánst Dér Zoltán is közölte: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoha*, i. m., 131.

²⁸ [A Bácskai Hírlapban – a továbbiakban BH –] *Ág zengve fent*.

A tiszta tó
Száz árnyat úz,
Rajt' látható
A barna fűz.
A szél zokog...

Fel álmodók!

Erős szelid
Elernyedés
Száll most le itt²⁹
S foszol, enyész³⁰
Halk fény ömöl...

Gyönyör, gyönyör...³¹

Kosztolányi [?] ³²

A következő oldalakon (10–11.) található vers *Gyilkosok* címmel megjelent a *Négy fal között*ben, Réz Pál 1906-ra teszi a keletkezését. A füzetbeli változat jelentős szövegeltéréseket ad.

A gyilkosok.

Jelige: „Übermensch”

Állnak komor homlokkal félve sorba
Mint elfogott nemes vadállatok
S birkóznak a valóval fogvicsorgva
Merev feszült ajkkal hazudnak ott.

Szemükben égő olthatatlan³³ örvény,
Arcuk fakó de nem könnyharmatos
S mellükre Themis³⁴ enjővolta örvén
Hízott, fehér lábával rátapos.

Dicső erő,³⁵ űznek, bömbölve marj hát
Csavard ki csak a festett szajha kardját
Hajrá! ... a mérleg serpenyője kong.

Cibáljátok köpennye szegletén!
Ha nincs erőtök majd segíték én
A boldog örült, ki mindent leront.

²⁹ [A BH-ban:] *Repül le itt.*

³⁰ [A BH-ban:] *S terjeng, enyész.*

³¹ [A BH-ban:] *Ó kéj, gyönyör!*

³² Nehezen olvasható aláírás.

³³ A kéziratban tollhíba: *olthatlan*.

³⁴ **Az igazság istennője kit mérleggel és karddal ábrázolnak.* [Csáth Géza jegyzete a kéziratban.]

³⁵ A kéziratban értelemzavaró vesszőhiány van, ezért kivételesen javítottuk a központozást.

A további oldalakon ismeretlen szerzőségű vers áll, melyet Dévavári (Dér) Zoltán³⁶ Kosztolányi átköltéseként közölt. Egy levél szerint³⁷ Sztrókay Kálmán gyöngécske poémáját dolgozta át, de így sem lett igazán meggyőző a végeredmény.

Az utcán.

Tavaszi lehe repdes ide oda

a nagy – s most vidám – paloták között;³⁸
a kék ragyogó ég vidáman köszönt
minden embert, kik járnak szürke gondba.

—
A kőkockák fölött hangos zugás kél:
a³⁹ lelkekbe leszáll most a tavasz
Halk⁴⁰ sóhajjal súgja: virágot szakassz!
... A rétekről bekóborol a szél.

—
Majd gondfelhő ül a vidám homlokra.
Tova siet a sokaság zajongva.
Dolgozni kell most az öröm helyett!

—
Egy ember vált ki csak a nagy tömegeből;
egész⁴¹ teste gyönyörben összerездül
... a melle tűzben ég s zihálva törtet
ki a szürke gondjain keresztül.

—
S a vére isteni nagy kedvre pezsdül.

—
A költő az⁴² ne bántsa senki ötét.

A következő lapon Csáth Géza verse *A faluból* [sic!] címmel sok törléssel és javítással (14–15. o.), majd ceruzával írt ötletek, vázlatok (13. o.).

A 16. oldal műfordítása ismét tisztázatlan maradt fenn, nagy valószínűséggel Kosztolányi a szerzője, bár nincs jelölve. Kötetben, periodikában tudomásom szerint nem jelent meg.

Májusi dal⁴³

Jer, hí a május fénye, lángja,
Hí a virulás;⁴⁴ jer velem!
Oh fénybe lángba, virulásba
Borítson bűvös szerelem!

³⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoba*, i. m., 149.

³⁷ *Uo.*, nincs pontos hivatkozás.

³⁸ A kéziratban tollhiba: *között*.

³⁹ Előtte áthúzva: *A lel*.

⁴⁰ Először: *Halkan*.

⁴¹ A szó előtt áthúzva: *Egész*.

⁴² Utólag a szó után fölülről beszúrva, majd végül törölve: *dalol*.

⁴³ Ceruzával beszúrva az oldal jobb felső sarkába: *A kedv eltulajdonítása*.

⁴⁴ Az *u* betű *a*-ból javítva.

*

Jer ittassulj meg velem újra
A vágyak lázas ünnepén!
Ne intsen őszi rémek újja
Míg üdvöt esdek tőled én.

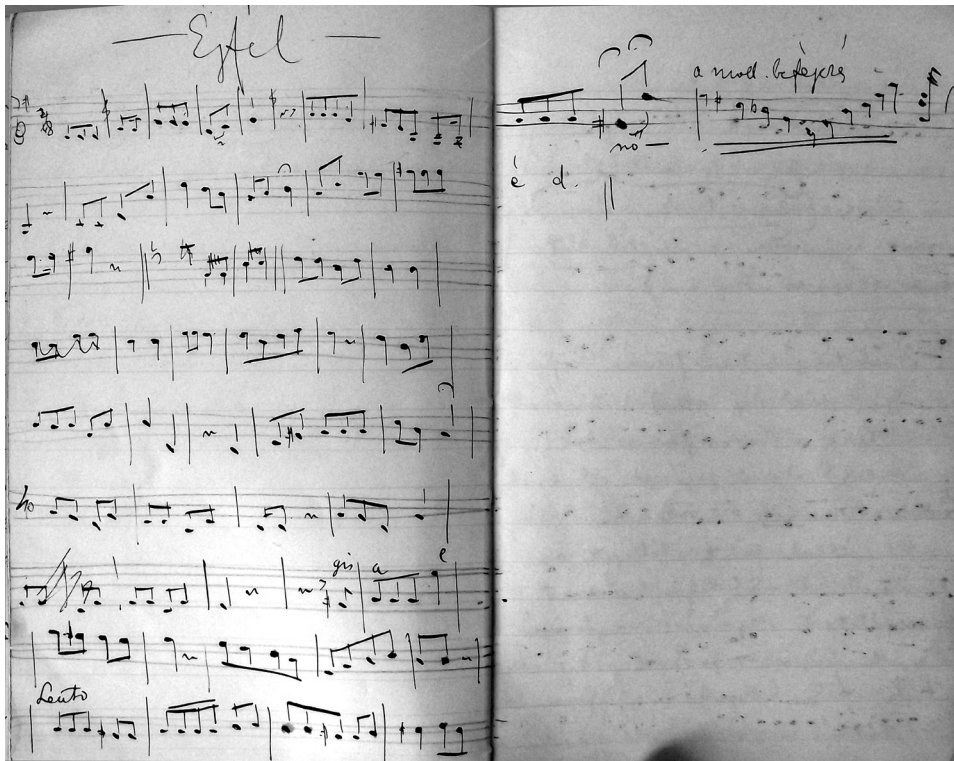
*

Hol minden csak kéjért sovárog,
Feledve multat és jövőt:
Aláhanyatló⁴⁵ lepkepárok
Sorsáról⁴⁶ az álmot ne szódd.

*

Gyönyört sugárzó nap tüzébe
Szeretnék szállni veled én
S elégni – soha ősz nem érve
Szerelmes május idején.

Gabrielle [I] D'Annunzio

A 89. kéziratoldalon Brenner József szerzeménye

⁴⁵ A kéziratban tollhiba: *Aláhanyatlo*.

⁴⁶ A kéziratban tollhiba: *Sorsárol*.

A további oldalakon Csáth vázlatos gondolatait, novellakezdeményeit, értekezéseit találjuk az alábbi címekkel: 20–29.: *A Kossuth nóta* [Csáth Géza esszéje, zenei téma]; 30–36.: *Különböző mesék. I. A festő és a madarász, II. A szürke csarnok, III. A gróf, IV. A lányfej*; 38–39.: *A biciklista*; 40–42.: *Az ő baja*; 44–48.: *Az erdőben*; 50–51.: *Vasúton*; 51–55.: *Álmaimból I, II, III*; 56–59.: *Józsika*; 60–67.: *Jézus – a festő*; 68–72.: *A pásztor*; 72–74.: *György doktor*; 76–84.: *Mit is akartam mondani?*; [négy lap kivágva] 86.: *Foglalat* [értekezés vázlata hat pontban]; 88–89.: *Éjjél* [című dal kottaképe]; 90–93.: *A gyilkos meg a fia, A közösség*; 94.: [vázlatok]; 96.: [vázlatok]